

KERTINĖ PARAŠTĖ

Kai kalbamės savo tarpe...

Kaip kalbamės vienas su kitu šiuo didelės įtampos laiku? Du epizodai, kuriuose veikia du priešingi kalbėjimo būdai. Labai ankstus rytas, dangus dar visai juodas. Virtuvėje blykčioja telefono atsakymo aparato šviesutė. Naktį skambinusi Indrė: „Ar girdėjai, kad Landsbergis kalbėjo per Vilniaus radiją? Jis sako, kad Lietuvai reikia pagalbos dabar, dar šia naktį. Ka tu darysi?“ Kita diena, kitas lygiai tamsus vakaras. Rankose naujas žurnalo numeris. Su tuo pačiu Landsbergiu ant viršelio. Į skaitytoją kreipiasi redaktorius, kuris irgi (tik skirtingai negu Indrė) motyvuoja veiklą: „Ar iš tikrųjų mes tik tiek tegalėjome? Ne! Galėjome žymiai daugiau, bet visiškai nesugebėjome! Nesugebėjome nei susiorganizuoti, nei naujos atsiradusios iniciatyvos į paveiklų vienetą sutelkti, nei sukurti rimtų planų, nei jų vykdyti. Labiau domėjomės, kaip alkūnėmis į priekį prasigrūsti, bet ne kaip sunkiai dėl nepriklausomybės kovojantieji Lietuvai padėti. Ar taip darysim ir šiais metais?“

Ir vėl vakaras. Lauke — šalta žiemos naktis. Nerimas su juoda naktimi ateis nepasibeldęs į lietuvių pastoges. Ir mes vienas su kitu turėsime dalintis ir rūpestiais apie Lietuvą, ir baime dėl išprotėjusio valdovo planų, ir viltimi savo ir Lietuvos ateičiai. Gyvename tokiais laikais, kuriuos mini garsus kinietiškas keiksmas: „Kad tu gyventum įdomiais laikais“. Kaip mes padėsime vieni kitiems pergyventi šiuos tamsius vakarus, šiuos juodus rytus? Štai tik kelios mintys, kurios bent šį vakarą atrodo vertos pasvarstyti. Jos keliamos, ieškant būdų palengvinti mūsų tarpusavio santykiavimą ir bendrą darbą.

(Nukelta į 2 psl.)

Rašytojų laisvė diktatūroje ir demokratijoje

EDITA NAZARAITĖ

Apie kūrybinę laisvę yra tiek daug prirašyta ir apie ją tiek daug samprotauta, kad tai yra beveik nuvalkiota tema. Tačiau ji idomi ir neišsemta iki galo, nes tikrąjį ir galutinį atsakymą į šį sudėtingą klausimą rasti sunku. Laikai keičiasi, o su jais — reikalavimai rašytojams, taip pat keičiasi pati kūrybinės laisvės samprata.

Mūsų laikais gyvuoja dvi stiprios sistemos, paremtos diktatūra arba demokratija. Jose gyvena ir kuria rašytojai. Kokioje socialinėje aplinkoje rašytojai gali vaisingiau kurti? Ar gyvenimo stilius ir masių galvosena turi didelės įtakos rašytojams? Tai klausimai, kuriuos rūpi panaagrinti.

Despotų valdomose visuomenėse kūrybinei minčiai yra ankšta. Ne vien diktatorius bei smurto institucijos režimui remti persekioja bet kokį kūrybinės laisvės proveržį, bet ir pati visuomenė, intuityviai stengdamasi išlikti, tampa nepakanti kitaminiams. Baltų avių banda veja lauk juodą avi.

Minios instinktas išlikti yra toks stiprus, kad vargu ar galima minią kaltinti už pakantumą režimui. Žinodami masių psichologiją, diktatoriai valdo be vargo: saugumiečiai, cenzoriai ir kitokie valdžios aparato sraigteliai, asmenys, linę į prisitaikymą ir kurstomi įvairių menkavertiškumo kompleksų, šauniai atlieka tvarkos sergėtojų ir skundikų pareigas. Dėl to laisvos kūrybinės minties vystymuisi keliai stropiai užkertami ir be tiesioginio valdančiųjų viršūnių kišimosi. Noriu pabrėžti, kad diktatorių valdoma visuomenė pati nėra laisva nuo diktatūros, ir visas prievartos mechanizmas yra sutvarkytas taip, kad pati visuomenė pilnai dalyvauja laisvos, kūrybinės minties slopinimo darbe. Pradedant vaikų darželiais, mokyklomis ir

• Paskaita, skaityta 1990 metų Ateities studijų savaitgalio programoje 1990 m. spalio 14 d. Ateitininkų namuose, Lemonte, Illinois.

baigiant aukštosiomis mokslo įstaigomis, kur daroma viskas, kad neišaugtų asmenybė — laisva, kritiška, nepriklausoma, vadinasi — mąstanti. Disidentai tokioje visuomenėje yra vienintelė opozicijos ir kelio į laisvę oazė, vienintelė sveika ląstelė sergančiame organizme.

Rašytojai turi nemažą pasirinkimą: jie gali rašyti sau, rašyti elitui, tautai arba apamai visai žmonijai. Sovietinis režimas tas galimybes didžiai apribojo. Rašymas tautai buvo prilygintas nusikalstamam nacionalizmui, o rašymas universalios humanistinės temomis — dekadansui. Iš tiesų buvo reikalaujama rašyti ne intelektualiniam elitui, kuris, kaip toks, buvo beveik išnaikintas, bet partiniam elitui, tuo būdu grožinės literatūros pagalba padėti kurti stereotipiizuotą sovietinę visuomenę ir idealų jos žmogų — sovietinį pilietį. Net pati sąvoka „reikalaujama iš rašytojo“ skamba atgrasiai.

Galimybės rašyti kitokiai auditorijai, skelbti kitokias idėjas rašytojams buvo atimtos paprastu būdu — nespausdinant jų kūrinių. Diktatūrinė sovietinė sistema visą leidybą finansuoja, taigi ir kontroliuoja. Cenzūra atlieka maištingų minčių ar net užuominų išslavimo darbą. Iš spaustuvės išėjusį savo kūrinių rašytojai išvydavo nuglaistytą, mandagų ir tokių, kokio reikio diktatoriams. Rašytojų kūryba ima tarnauti tam, kam tikri kūrėjai priešinasi visa savo esybe — *ne laisvės teigimui*.

Taigi diktatūrinėje visuomenėje rašymas sau belieka vieninteliu keliu į kūrybinę laisvę, nes to negali atimti joks režimas, bent kol kas. Gal ateityje režimai dar labiau iššlavins, to niekas nežino.

Visgi kiekvienas rašytojas tikisi išvysti savo rankraštį knygos pavidalu, viliasi surasti skaitytojų. Kuomet rašytojai nori dar ir gyventi iš savo kūrybos, jie gana greitai išmoka gyventi taip, kaip reikia, o ne taip, kaip jiems norisi. Jų pasąmonėje patogia įsitaisto vidinis cenzorius. Jis kūrėjams draugiškai pataria, apie ką galima rašyti, o apie ką — nutylėti. Okupuotoje Lietuvoje išėjo daugybė tylos knygų.

Rašytojai, įsileisdami į savo sielą vidinį cenzorių, kapituluoja. Įvyksta rašytojų, kaip laisvos minties kūrėjų ir puoselėtojų, deformacija. Jie virsta melo įrankiu. Tai labai liūdina metamorfozę, kurios dalis lietuvių literatūros gerbėjų dar ir šiandien nenori matyti. Bet užsimerkimas nuo tikrovės dar nieko neišgelbėjo. Sovietinio laikotarpio lietuvių literatūroje gausu gražbylostės, apstu virtuoziško amatininkiško kumo, bet maža ar beveik nėra kūrinių, kurie švytėtų laisvos dvasios jėga.

Kas dėl to kenčia? Pirmiausia, patys kūrėjai. Despotiškas režimas reikalauja iš jų tik amato kaip įrankio savo ideologijai patraukliau įforminti. Menas paverčiamas literatūrine ir vizualine propaganda. Todėl rašytojai praranda savo asmenybės, deramai jų dar neišsiugdę. Nepriklausomu savo dvasios švy-

Edita Nazaraite

Vytauto Maželio nuotrauka

tėjimu netampa kelrode žvaigždė naujoms kuriančiųjų kartoms. Daroma žala ateičiai.

Tad ar gali rašytojai tokioje socialinėje aplinkoje laisvai kurti? Be abejo, gali. Bet tik rašydamai sau ir dėdami savo kūrybą į rašomojo stalo stalčių arba po grindų lentomis. Tokios aplinkybės kūrybai primena povandeninį narą, kuris, pasiėmęs balionėlį su deguonimi, gali kvėpuoti jūrų dugne.

Panašią kraštutinių sąlygų apspręstą vidinę rašytojos laisvę pergyvenau komunistų valdomoje Lietuvoje. Kai tik pramokau mokykloje rašyti, ėmiau kurti. Iš pradžių pasakas, vėliau apsakymus, galiausiai poeziją. Keli eilėraščiai atsitiktinai pateko į periodiką Lietuvoje. Visa kita taip ir liko gausiuose rankraščiuose, kurie dabar yra padovanoti Lietuvos Kultūros fondui ir kantriai laukia mano mirties.

Aš visada rašiau tik sau — tai buvo vienintelė galimybė išlikti laisvai. Prieš dvidešimt metų parašiau apsakymą, skirtą Šv. Kotrynos ir kitoms apleistoms Vilniaus bažnyčioms. Brežneviniais septyniasdešimtaisiais tokia tema buvo ne tik kad nepa-

geidautina, bet ir persekiojama. 1973-iais užbaigiau apsakymą, kuriame buvo įkomponuotas Romo Kalantos susideginimas. Mėginau duoti paskaityti klasės mėsos sudraudė, rankraštį paslėpiau. Tačiau kaip rašytoja draudžiamų temų neturėjau, buvau laisva sąvyje, bet be skaitytojų. Tuomet man, matyti, labiau rūpėjo rašyti, negu būti skaitomai.

Vėliau suvokiau, kad ši dirbtinė vidinė laisvė yra beprasmiška, nes kuomet pati sau išdrįsau pasakyti „ne“, kai visi aplinkui šaukė „taip“, supratau, kad savo suvoktą ir išgyventą tiesą neturėjau galimybės perduoti kitiems, o tiems viso to labai reikėjo, nes nematyti savo tautos dvasinio nuosmūgio galėjo tik aklas žmogus. Diktatoriška mašina veikė be sutrikimu.

Todėl andropovinėmis laikais mano apsisprendimas pasilikti Vakaruose buvo nuoseklus ir neatsitiktinis. Deguonis balionėlyje kada nors turėjo išsibaigti, o povandeninis naras — iškilti į paviršių gurkšniui tyro oro.

Žmogaus kūrybinės dvasios niokiojimas yra dar didesnis nusikaltimas nei gamtos tarša. Sovietinis režimas — skaudi epochos

tragedija tikram kūrėjui. Menininkai savo kūrybiniu aktu priartėja prie dieviškojo tvėrimo, tačiau marksizmo apologetai kūrybos žmones budriai saugojo nuo to žavaus užsiėmimo. Blogiausia buvo tai, kad nuolatos slopinamas kūrybinis polėkis rašto žmonėse išugdė prisitaikėliškumą, merkantilizmą. Beveik nė vienas iš iškilių rašto žmonių sovietinamoje Lietuvoje netapo maištininku, kviečiančiu kovoti prieš diktatūrą. Kažkas buvo šnabždama pusbalsiu, užuominomis, ezopinėmis vingrybėmis. Nė vienas nepasitraukė į užsienius, kad bylotų apie tironų niokiojamus kūrėjus ir ištisas tautas. Išimčių nedaug, gal ryškiausia jų būtų Tomas Venclova, Gintautas Iešmantas, dar keli. Tačiau neturime sovietizuotos Lietuvos rašytojų tarpe tokių asmenybių, kurie savo žmogiškoms savybėms, kūryba ir biografija bent kiek priartėtų prie tokių nepriklausomos dvasios milžinų kaip Byron'as, Mickevičius, Hemingway ar Solženicinas.

Tegul šis sovietinės Lietuvos rašytojų nuavainikavimas nebūna suprasstas klaidingai. Sovietinio laikotarpio kūrybinių bejėgiškumo apkrėsta mūsų literatūra turėtų būti pavyzdžiu, kaip nedera rašytojams kurti ir gyventi. Galima prisirinkti šimtus pasiteisinimų, jie bus išklausyti ir suprasti. Tačiau girtis šio liūdno mūsų tautai laikotarpio anomalijomis būtų tiesiog nedovanotinas pasipūtimas ir arogancija. Tai nepažės mums dvasiškai augti ir tobulėti.

Džiugu, kad šis nelemtas periodas Lietuvoje jau baigiasi. Yra vilties, kad kūrėjai turės palankesnes sąlygas. Laisvos minties ūgtelėjimas kol kas ryškiau atsispindi Lietuvos periodikoje, reikia manyti, kad greitai laiku sulauksime iškilių literatūros kūrinių.

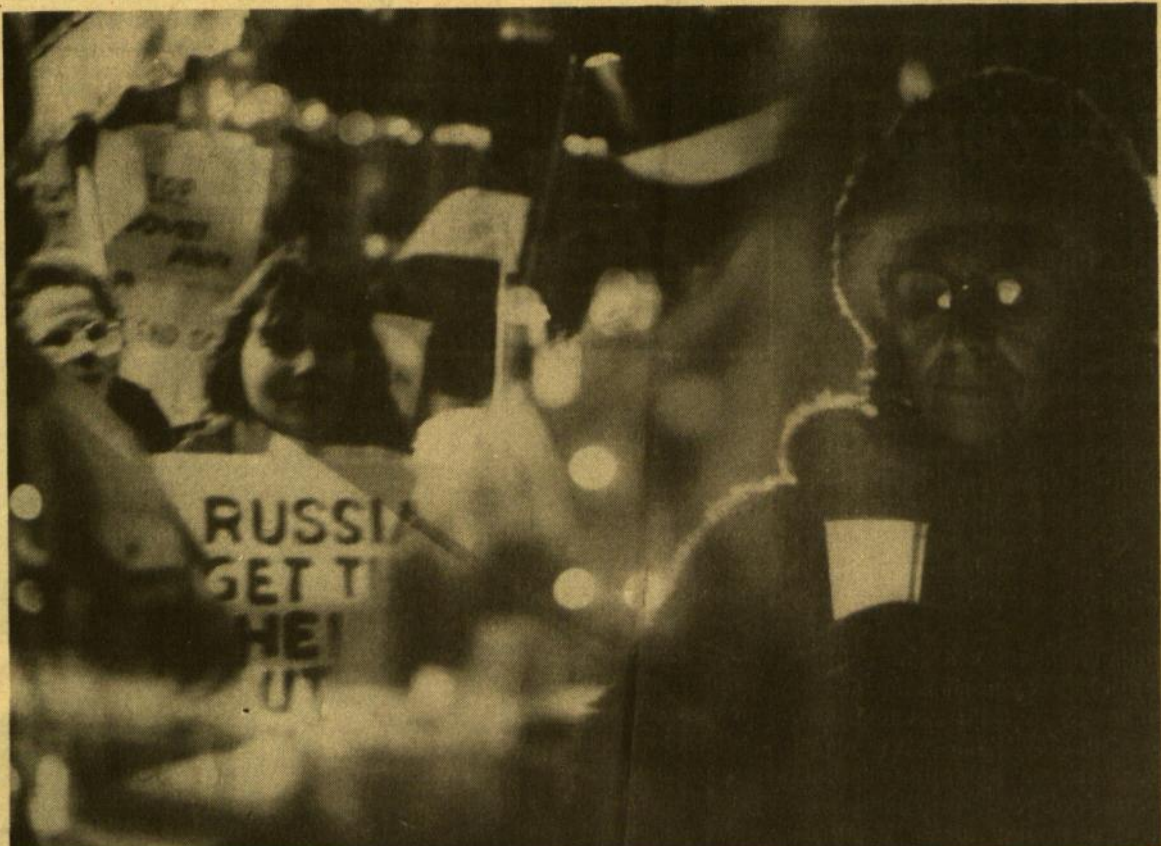
Tuo tarpu išeivijoje atsidūrusių rašytojų padėtis buvo kur kas dėkingesnė. Žinoma, ne materialine prasme, nes pinigai nenulemia laisvės kurti ir kūrėjo talento. Rašytojai išeiviai, kiekvienas kurdamas pagal savo talento išgales, turėjo neįkainojamą turtą — galimybę laisvai kurti. Tegul jie neišplaukę į tarptautinius vandenis, nesusikrovę iš rašymo pinigų, tegul jų knygos buvo spausdinamos mažais tiražais, nepasiekdavo Lietuvos, budriai laipkosoms anapus Geležinės uždangos, bet išeivių rašytojų kūryba nenuėjo veltui. Knygos liko, jos šiandieną grįžta į Lietuvą, jų kūryba perspausdinama tėvynėje. Visa tai buvo ir yra prasminga.

Nors ir retai, bet Lietuvos spaudoje galima užtikti kai kurių rašto žmonių irzlų užuominų dėl

(Nukelta į 3 psl.)

Šiame numeryje:

Ugdyme viltį vieni kituose • Kūrybinė laisvė ir politinė santvarka • Žydų kultūros organizacijų dėmesys Lietuvai • Janinos Degutytės mirties metinėms • Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje • Nuomonės ir pastabos

Is Algimanto Kezio fotografinių atspaudų serijos: Protesto dėl Sovietų veiksmų Baltijos valstybėse demonstracijos 1991 m. sausio 12 d. prie Daley Civic Center Chicago'je.

„Antroji Jeruzalė“ — gaivinama abipusėm pastangom

MILDA PALUBINSKAITĖ

Praėjusių metų gruodžio 3 dieną, YIVO instituto 65 metų sukakties išvakarėse, New York'e pasitaikė proga susipažinti su ta dalimi Lietuvos, kurią iki to laiko žinojau tik iš istorinių veikalų ir bauginančių statistikų. Gyventojų surašymas 1897 metais rodė, kad 40 nuosimčių Vilniaus krašto gyventojų buvo žydų kilmės. Tie skaičiai atstovavo vienai iš Lietuvos mažumų, kurios įstaigos, verslai, mokyklos ir šventovės sudarė svarbią dalį Lietuvos gyvenimo šio šimtmečio pirmojoje pusėje.

Kadangi tarp tų, kurie padėjo Komunistų partijai ir Raudonajai armijai okupuoti Lietuvą, buvo žydų-lietuvių ir kadangi tarp tų, kurie padėjo okupuojančiai vokiečių nacių kariuomenei vykdyti savo pogromus, buvo lietuvių-krikščionių, santykiai tarp šių dviejų religinių ir tautinių bendruomenių Lietuvoje, o ypač užsieny, buvo palinkę į įtarinėjimus, kreipiamus vienu į kitus, dėl dalyvavimo nusikaltimų vykdyme. Tikiu tačiau, kad tas laikas yra jau praėjęs. Ir seniau, ir dabar lietuviai neteisingai ir žiauriai žuvo ir žūva, nežiūrint, kokio jie yra tikėjimo. Gaila ir gėda tada, kaip ir dabar, kad svetimieji galėjo įkalbinti, paveikti kai kuriuos retus Lietuvos piliečius padėti skaldyti ir persekioti savo tautą.

Vilniaus miesto svarba Rytų Europos žydų kultūrai yra neapskaičiuojama. Ten 1847 metais buvo įsteigta rabinų seminarija, kuri 1871 metais virto mokytojų institutu — jį baigė daugelis žydų bendruomenės ir politikos vadų. 1897 metais Vilniuje susikūrė žydų darbininkų sąjūdis „Bund“ (Bendra žydų darbininkų sąjunga Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje). YIVO institutas buvo įsteigtas Vilniuje 1925 metais, skirtas būti Rytų Europos žydų moksliniu centru. Po Antrojo pasaulinio karo jis buvo perkeltas į New York'ą. Jo biblioteka ir archyvai sudaro didžiausią rinkinį dokumentų apie moderniąją žydų kultūrą.

1990 metais 40 nuosimčių YIVO prieškarinių archyvų buvo atrasta Lietuvos Valstybės archyvuose, Vilniuje. Šitie dokumentai yra Lietuvos žydų bendruomenės palikimas ir svarbi dalis jų praeities, tiek tų, kurie dabar tebe gyvena Lietuvoje, tiek tų, kurie gyvena užsieniuose. YIVO institutas norėtų sujungti archyvus New York'e, o Lietuvos žydų bendruomenė norėtų tęsti YIVO instituto veiklą Vilniuje ir atgai-

Sąjūdžio konferencija „Lietuvos kelias“ Vilniuje, Sporto rūmuose, 1990 m. vasario 3 d. — Sąjūdžio remiami kandidatai į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą (antras iš dešinės — dr. Emanuelis Zingeris). Romo Eidukevičiaus nuotrauka

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje, Vilniuje, 1990 m. kovo 21 d. dr. Emanuelis Zingeris (lituanistas-filologas, Sąjūdžio Seimo Tarybos narys, Žydų muziejaus Lietuvoje direktorius) ir inž. Kazimieras Ančianavičius (Lietuvos socialdemokratų partijos pirmininkas, Sąjūdžio Seimo Tarybos narys). Romo Eidukevičiaus nuotrauka

vinti ten žydų kultūrą, taip nuožmiai nukentėjusią per vokiečių ir sovietų okupacijas. „Mes auklėjame naują kartą, kuri ugdo naują tautą ir naują galvosena“, sakė Lietuvos chargé d'affaires JAV Stasys Lozoraitis sveikindamas YIVO iškilinėse vinti ten žydų kultūrą, taip nuožmiai nukentėjusią per vokiečių ir sovietų okupacijas.

„Mes auklėjame naują kartą, kuri ugdo naują tautą ir naują galvosena“, sakė Lietuvos chargé d'affaires JAV Stasys Lozoraitis sveikindamas YIVO iškilinėse

susirinkusią publiką Lietuvos prezidento Vytauto Landsbergio vardu. (Prezidentas Landsbergis buvo instituto pakviestas pasakyti kalbą šiose sukaktuvėse, tačiau jis negalėjo laiku atvykti dėl padėties Lietuvoje. Lietuvos atstovas Stasys Lozoraitis

maloniai sutiko jam atstovauti.) Nuosirdžiai ir optimistiškai kalbėdamas apie Lietuvos valstybingumo atstatymą, Stasys Lozoraitis buvo publikos šiltai priimtas. Renginio programos metu su dėkingumu buvo paminėtas Lietuvos Parlamento 1990 m.

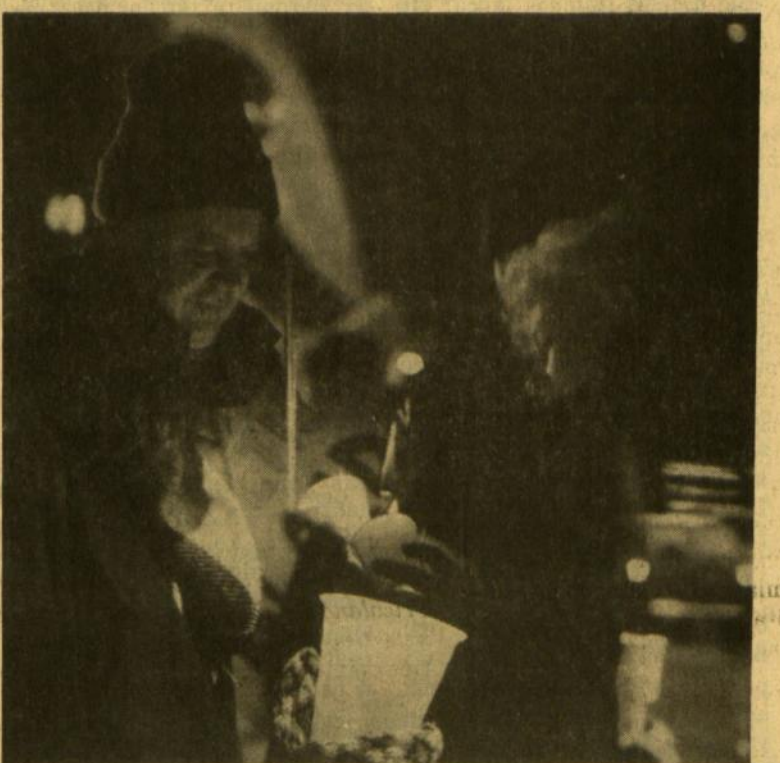
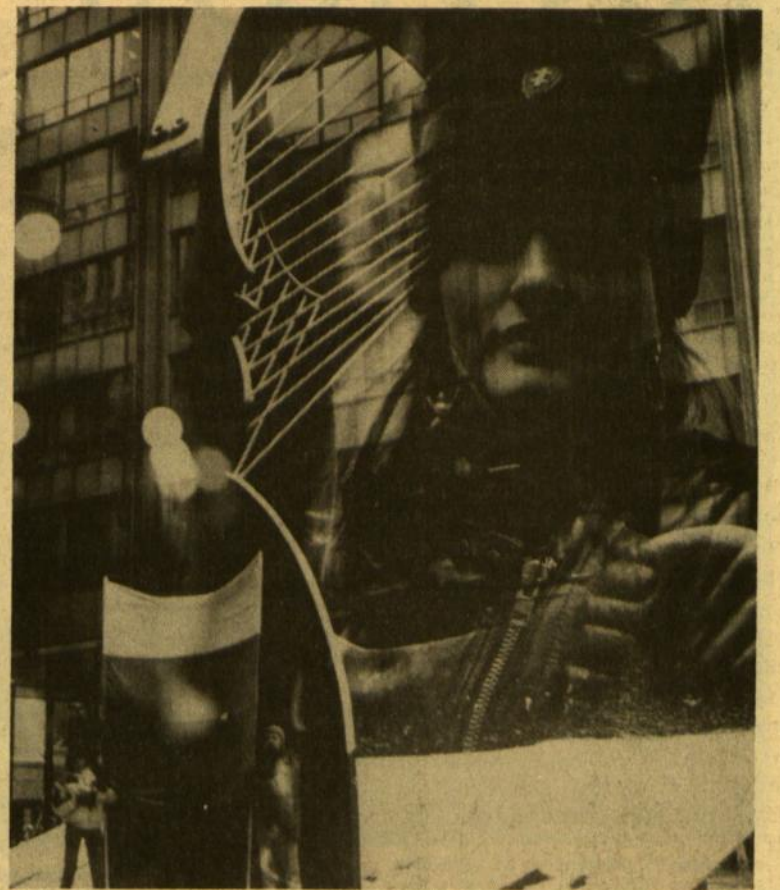
gegužės 3 d. padarytas žydų naikinimo karo metu pasmerkimas. Aplamai, buvo akivaizdu dalyvavusių žmonių susidomėjimas savo lietuviška kilme ir Lietuvos rėmimas. Atskleista buvo ypatinga meilė Vilniui, „antrajai Jeruzalei“. Šis pavadinimas man buvo ypač mielas ir manau jį pasisavinti, nes ir Lietuvos krikščionims Vilnius yra brangus, šventas miestas.

Dauguma čia susirinkusių žmonių savęs nelaikytų lietuvių. Ir man tai buvo gaila, nes, mano manymu, jie galėtų rinktis save laikyti lietuviais, taip, kaip aš ir šimtai tūkstančių užsienyje gyvenančių, net ir gimusių lietuvių yra pasirinkę laikyti Lietuvos kultūrą, istoriją ir jos dabartinius pergyvenimus dalimi savo pačių asmenybės.

• Izraelio melsva ir balta vėliava plevėsavo virš Nepriklausomybės aikštės Vilniuje tomis dienomis, kai Sovietų tankai vykdė savo ataką prieš žmones Lietuvos sostinėje, rašo Zeev Ben-Shlomo, *Jewish Chronicle Newspaper* (leidžiamo Didžiojoje Britanijoje) korespondentas Rytų Europai, savo reportaže, pavadintame „Jews back Lithuanian struggle“, šių metų sausio 18 dieną. Vėliavą iškėlė Lietuvos Žydų kultūrinė draugija, išreikšdama paramą Lietuvos reikalavimui nepriklausomybės.

Draugijos pirmininkas dr. Emanuelis Zingeris, Lietuvos Parlamento narys ir Parlamento Užsienio reikalų komisijos pirmininkas, buvo Stockholm'e tuo metu, kai sovietinė kariuomenė siautėjo Vilniuje. Jis paskelbė bado streiką, solidarizuodamas su savo kolegom Parlamento nariais apgultuose Parlamento rūmuose.

Apskaiciuojama, kad dabartiniu laiku Lietuvoje yra maždaug 10,000 žydų kilmės piliečių. Iš to skaičiaus 8,000 gyvena Vilniuje, kur veikia dvi sinagogos ir mazaž kėpykla. Tačiau Lietuvoje dar neturima rabino nei bendruomeninės struktūros. Jewish Agency įstaiga Vilniuje tuo tarpu veikia normaliai, nors skaičius prašymų emigruoti į Izraelį yra kritęs dėl karo veiksmų Persų įlankoje.

Viršuje ir apačioje — Algimanto Kezio fotografiniai atspaudai iš serijos: Demonstracijos už Baltijos valstybes 1991 m. sausio 12 d. prie Daley Civic Center Chicago'je.

valstybėse gyvenančių lietuvių pastangų?

Duokime kiek galima platesnę perspektyvą. Susirūpinę įvykiais Lietuvoje, neužmirškime ir didžiojo įvykių fono. Neįmanoma nei savęs, nei kitų paguosti, jei neturime pagrindo regėti šviesesnės ateities Lietuvai ir visai Rytų Europai. O toks pagrindas yra: Sovietų Sąjunga brąška ir yra. Dabartiniuose jos vadų įėjimuose matyti desperacija. Gorbachiovas ir jo sėbrai ką nors žino, ko jie mums nepasako. Kaip kitaip paaiškinti prieš savaitę išleistą potvarkį, kuriuo apiplėšiami visi Sąjungos žmonės, panaikinant 50 ir 100 rublių banknotus. Tai tiesiog receptas įsiutinti visus žmones prieš valdžią. Ar tokia valdžia gali ilgai išlaikyti kontrolę? Ar daug laiko praeis, kol kils balsai, kad Gorbachiovas

turėjo susilaikyti nuo avantiūros Irake ir Kuwait'e, lygiai taip, kaip Brežnevas — Afganistane?

Pasitikėkime ir asmenis, ir tautos išlikimu. Nežiūrint kas atsitiks, nežiūrint kaip sunkūs bus laikai, mes vis tiek nepažūsime. Gal nesame ypač gaudrūs ar gabūs, ar darbštūs kaip tauta, bet lietuviai turime talentą išlikti. Tą gali paliudyti ir rusai, ir vokiečiai, ir lenkai. Nėra kalbos, kad dabartinės dienos mums visiems sunkios, kad baimė ir įtampa trumpina mūsų gyvenimus. Tačiau — šis momentas tikrai vertas ir mūsų darbo, ir mūsų rūpesčių. Nes jei dirbsime ne dabar, tai kada? Bus progos pailsėti, kai Lietuvai ateis geresnės dienos. Tegu mūsų planas būna ir sau, ir Lietuvai: dabar išliksime, o ateityje klestėsime.

a.a. II.

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

nuotraukų išdėstymą, jų sugrupavimą kuo didžiausiam efektui? Ar lengva buvo spaustuvei įterpti visai nepramatytą darbą? Pažiūrėkime į pačius save: ar esame nors kartą atsisakę ką nors daryti, jei tai padės Lietuvai?

Atpažinkime savo laimėjimus, ne tik pralaimėjimus. Kiek daug

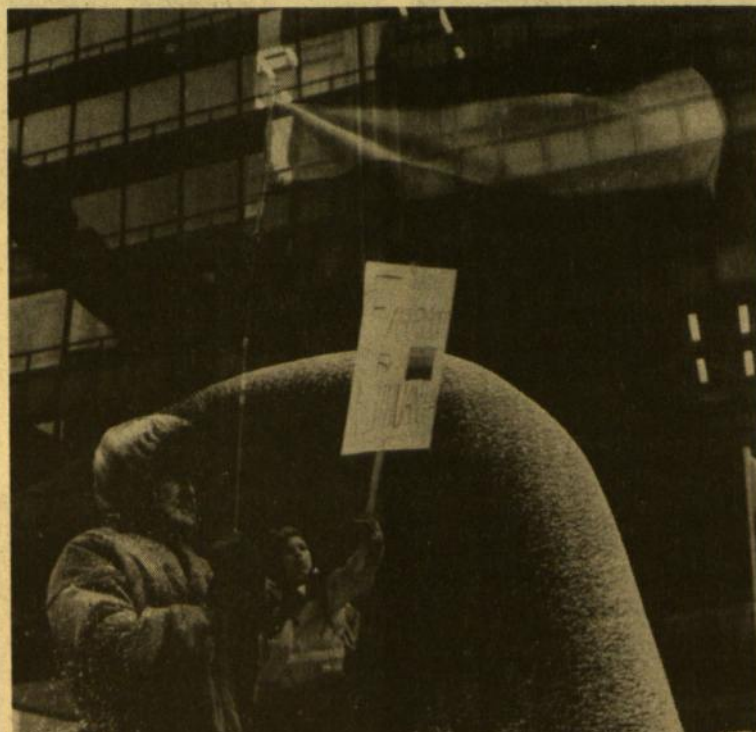
padaryta, įtaigaujant viešąją Amerikos ir Kanados opinią per tuos vienerius metus! Koks skirtumas šių metų simpatijos bangos Lietuvai nuo to atšiaurumo 1990 metų sausio mėnesį, kai komentatoriai veik visi buvo Gorbachio pusėje. Atsaukta viršūnių konferencija Maskvoje, valstybės sekretorius Baker ragina JAV senatą neratifikuoti nusi-ginklavimo sutarties. Baltieji rūmai skelbia, kad bus teikiama pagalba Baltijos valstybėms. Nuomonės keičiasi ne vien dėl įvykių Sąjungoje, bet ir dėl tų įvykių interpretacijos, prie kurios visus metus dirbome. Ar ne didelis laimėjimas, kad visus metus Lietuva nebuvo dingusi iš pasaulio spaudos puslapių? Ar tai būtų buvę įmanoma be Kovo vienuoliktosios? Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas buvo genialus ėjimas, kuris Lietuvą padarė Sovietų Sąjungos irimo simboliu. Dar prieš metus Gorbachiovui būtų pasisekę išaiškinti pasauliui, kad jam reikėjo dvidešimt žmonių Vilniuje nušauti, siekiant atstatyti tvarką. Šiuo metu jam tai nesiseka kaip tik dėl to, kad Lietuva visus metus yra buvusi žurnalistų stebima. Iš tikro žurnalistai dabar yra tie, kurie gina Lietuvą, demaskuodami Gorbachiovą: chaoso Lietuvoje nebuvo, o kaip tik pats Gorbachiovas chaosą Lietuvon atneša.

Nesudekime vilčių į vieną vieną priėjimą. Pažiūrėkime, kiek daug matome puikios iniciatyvos. Kelis mėnesius žmonės, važiuojantys greitkeliais į pietus nuo Chicago's aerouosto, matydavo milžinišką skelbimą dėl Lietuvos laisvės. Rugsėjo mėnesį Wa-

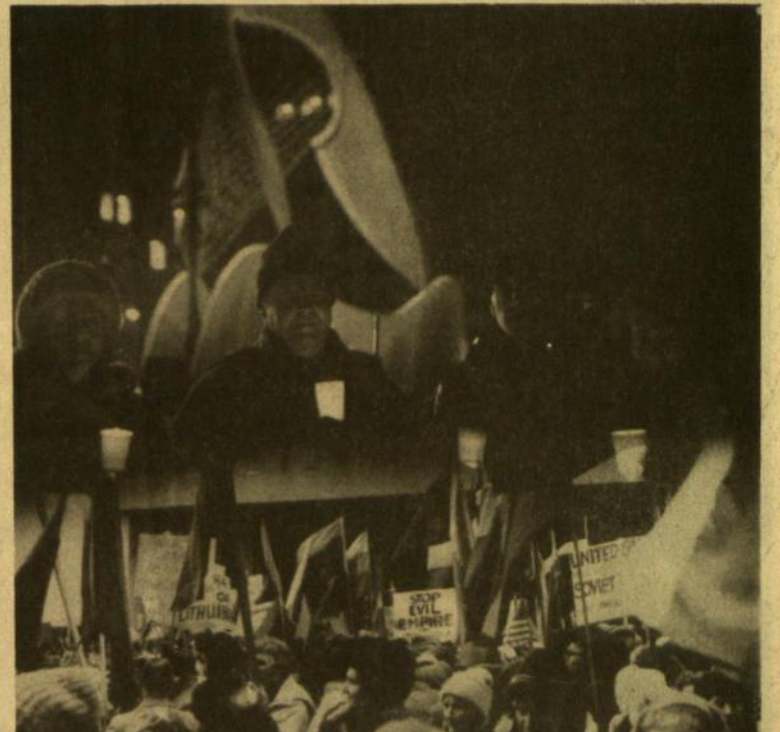
shington'o požeminiuose traukiniuose važinėjo kiekviename vagone tas pats plakatas su trispalve paukšte, kylanti iš narvelio. Dabar už savaitės ant kiekvieno Kongreso nario ir ant kiekvieno iš jo artimųjų bendradarbių stalo stovės kavos puodukas su trispalve paukšte ir šūkiu: „Freedom for Lithuania“. Efektyvi vaizdinė reklama nuperkama tik už didelius pinigus.

Nebandykite savęs nei vieni kitus motyvuoti nesėkmėmis. Nesėkmių visuomet bus apščiai, bet jos žmones nuo darbo atbaidys, o ne į darbą skatins. Todėl mums būtina turėti, kad ir mažų, bet greitai įgyvendinamų projektų, kurių pasisekimas skatintų nepa-

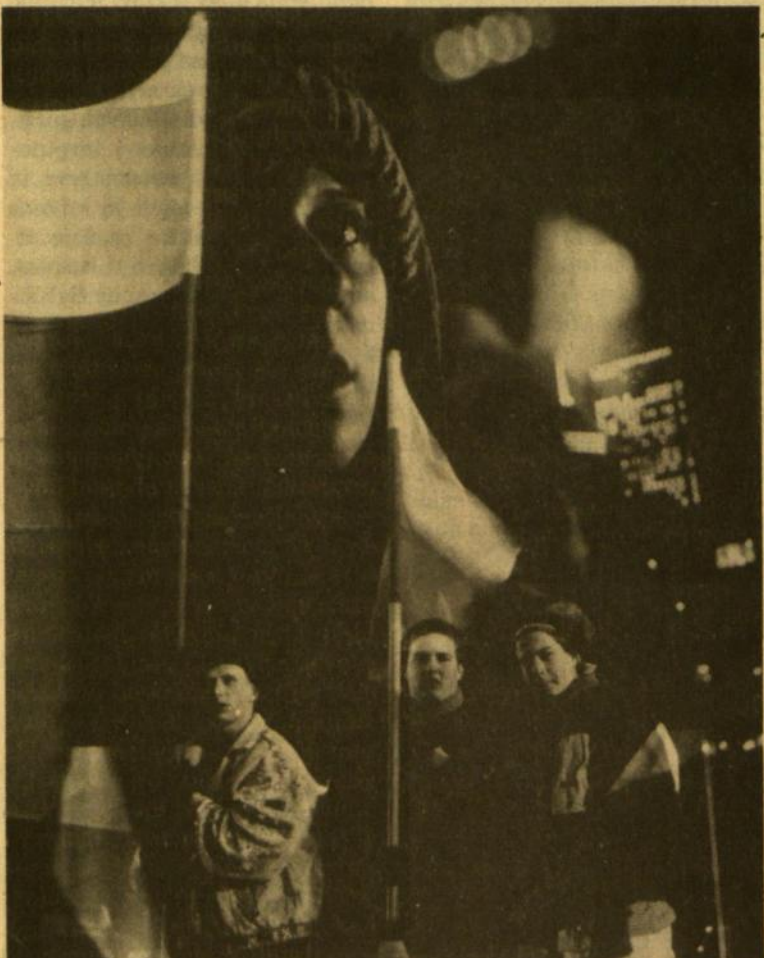
vargti ir dideliems, ilgalaikiams darbams. Pavyzdžiui, JAV Kongreso abiejų rūmų vienbalsiai priimta rezoliucija, kuria pasmerkiamas Gorbachio baltiečių žudymas, yra mūsų visų laimėjimas. Jei netikime prisiminkime Kongreso rezoliucijas apie žudynes Tbilisi ir Baku! Tokia rezoliucija sparčiai artina ir Baltijos respublikų *de jure* pripažinimą — projektą, prie kurio dirbame jau arti metai. Atsikartoja istorija — ir po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos pripažinimas buvo nelengvai iškovotas. Ar europiečių protestai ir Sovietų Sąjungai paramos apkarpymas atsitiko savaime, be Lietuvos diplomatų ir Vakarų Europos

Iš Algimanto Kezio fotografinių atspaudų serijos: Protesto demonstracijos dėl m. sausio 12 d.

Sovietų veiksmų Baltijos valstybėse prie Daley Civic Center Chicago'je 1991 m. sausio 12 d.

Algimanto Kezio fotografinis atspaudas — sausio 12 dienos demonstracijos už Baltijos valstybes Chicago'je.

Kelios mintys apie Janinos Degutytės poeziją

JULIUS KELERAS

Ankstyvojoje Janinos Degutytės lyrikoje viskas be galo intensyvu, atvira, nepripažįstama jokių kompromisų, tačiau tiek tematika, tiek išraiška yra arti banalybės ribos, už kurios jau prasideda sovietinės tikrovės paveikto subjekto, ar tikriaus, subjekto, bylojimas, bendras visai tuometinei poezijai (Miežėlaitis, Mozoriūnas, Venclova, Valsiūnienė, etc.). Peržengus tą slenkstį, kalbama publicistiškai vienareikšmiais sakiniais, tariamai atvirai ir drąsiai, tačiau iš tikro sukaustyti išankstinių tezių, kurios buvo privalomos šestajame dešimtmetyje visiems, norintiems skelbti savo kūrybą. Todėl tie eilėraščiai primena pasenusių revoliucionierių, ar partijos veikėjų, kurių dar daug yra Lietuvoje, jaunatvės lyriką, kurtą konspiraciniuose ir nekonspiraciniuose prieškarinio Kauno buteliuose, regis, neblogai susipažinus su „Trumpuoju partijos istorijos“ kursu, bet išvengus humanitarinio išsilavinimo. Jeigu tik tokia būtų telikusi Janinos Degutytės poezija, apie ją nebūtų verta ir kalbėti, nes ji reprezentuotų tik abstrakčius, ir kitom priemonėm geriau išreiškiamus, socialinio gyvenimo ženklus, nieko ar bent jau mažai ką bendro turinčius su poezija, kuri stengiasi išeikšti aukštesnę žmogaus tikrovę.

Ankstyvosios Janinos Degutytės lyrikos subjektas eina atakon: *Kas akimirka eini atakon – Tu eini už žmogų, už pavasari,* grumiasi su socializmo priešu – kapitalistine sistema, skriaudžiančia Kubą,

*Ašaros Kubos – žydrom upėm srauja. Kraujas jos – susilydo į plieną. Ašaros Kubos naktį dieną Kaitina mano kraują. Ašaros Kubos – mano kraują.*²

Kova už teisybę, radikalus moralistinis akcentas, nors ir gaila, nėra tikroji poezijos paskirtis, o socialiniai motyvai, kurių reikalavo pirmųjų Janinos Degutytės kūrybinių bandymų socrealistinis diktatas, vėliau ir pačiai autorei tikriausiai atrodė kompromisas, nes vėliau tokių tezių eilėraščių Degutytė neberašė.

Daug svarbesnė kita Janinos Degutytės poetinės trajektorijos užuomazga – Salomėjos Nėries ir simbolistinio dvasingumo poveikis, kuris yra liudijamas augančios emocinės įtampos, egzistencinių žmogaus situacijų ir ypatingo gamtiškumo jausenos. Degutytės subjektas turi gamtos gaivalingumo, stichiškumo, gyvybingumo; kita vertus, gamtos pasaulis poetės lyrikoje irgi virpa ypatingu žmogiškumu. Todėl ypač svarbūs *saulės, jūros*

Janina Degutytė (1928-1990) – vasario 8 dieną suėjo vieneri metai nuo poetės mirties Vilniuje.

motyvai, simbolizuojantys žmogiškosios realybės amžinumą. Širdies išmintis čia neišskiriamai susieja laikinę ir amžiną, tolimą ir artimą, matomą ir nematomą. Poetei svarbus gyvybinės dialektikos ritmas, susiejantis baltą ir juodą, viltingą ir beviltišką. Žmogaus pasaulyje pabrėžiama jausmo, proto ir valios vienybė, nuolat rungtyniaujant skausmui ir džiaugsmui – pagrindinėms žmogaus būsenoms. Brandžiojoje poetės kūryboje (*Šiaurės vasaros, Prieblandų sodai, Tarp saulės ir netekties*) atsiskleidžia pernelyg tiesioginio kalbėjimo, dažniau pasirenkamas smulkesnis poetinis vaizdas. Stiprėja dėmesys subjektyviesiems žmogiškumo faktoriams – atminčiai, vaizduotei, kūrybai, vaikystei. Mėgstama ribinė žmogaus

situacija – žmogus vienas prieš pasaulį, visatą, likimą. Komplikuoant subjekto situaciją iš dalies paaiškina ir pačios poetės likimas, – juk ir ji grumiasi su mirtimi nuo pat jaunatvės, turėdama sunkią širdies ligą. Poezijos brandą gerai iliustruoja stiprėjanti jungtis tarp tautiškumo ir istorijos. Poetė nuolat ieško ryšių su istorija – tai ir protėvių piešinys oloje („Bėgantis elnias“), tai ir mūsų kraujas, sugėręs tūkstantmečius pėdsakus, kartų vienybė („Raudonoji upė“). Akimirksniu suvienijama daktis ir praeitis, žmogus yra palaikomas kasdienių aplinkos daiktų, kasdienių žodžių, bandydamas nugalėti skausmą – pagrindinė kūrybos priežastis ir paslaptis. Janinos Degutytės lyrikoje in-

tensyviai ir savitai užfiksuota žmogiškosios būties prasmės paieška. Jos lyrinis eilėraštis tarsi įkūnija nebylų, ir todėl labai asmeninį, žmogaus pokalbį su savim, siekiant nugalėti fiziškai varžantį, bet dvasiškai keliantį skausmą, i savąjį egzistenciškai prasmingą pasaulį įtraukiant savo ir gamtos, savo ir kitų žmonių ryšį.

Geriausieji Janinos Degutytės eilėraščiai liudija, jog lyrinė asmenybės raiška, ironiškai neapimanti platesnių erdvių, gali kūrybingai formuoti tautiškai ir žmogiškai pilnutinį žmogų.

ŠALTINIAI

- 1 Janina Degutytė. *Rinktiniai raštai* (Vilnius, 1988), t. 1, p. 33.
- 2 Janina Degutytė. *Rinktiniai raštai* (Vilnius, 1988), t. 1, p. 28.

Rašytojų laisvė diktatūroje ir demokratijoje

(Atkelta iš 1 psl.)

per didelio žavėjimosi išeivijos rašytojų kūryba. Toks plunksnos brolių niurzgėjimas byloja tik konkurencijos baime, o rungtis bijo tik menkos dvasios žmonės. Deja, rašytojų tarpe turime ir tokių.

Paliekant nuošalyje išeivijos rašytojų temą, norisi aptarti rašytojų statusą demokratiškai pagrindais gyvenančioje visuomenėje. Galima drąsiai tarti, kad šie kūrėjai yra gimę po laimingą žvaigždę. Jų kūrybinės laisvės laukai yra tokie platus ir neapėjami, kad žmogui, gimusiam po režimo letena, sunku tai išsakyti.

ir suvokti. Nuo rašytojų galimybių ir pasirinkimo gausos tiesiog svaigsta galva. Taip, laisvė iš tiesų yra labai ryškių ir svaiginančių spalvų orgija.

Kurdami demokratiška struktūra paremtoje visuomenėje, rašytojai visada atranda tolerantišką leidėją ir skaitytoją. Opozicija ir pažiūrų pliuralizmas kasdieniniame gyvenime išugdo palankią visuomeninę terpę, kurioje laisva mintis nežabojama ir nesmerkiama. Rašytojų fantazijos niekas neriboja, nebent jie patys save apriboja savo pažiūromis ir įsitikinimais. Tad netgi

savęs apribojimo procese kūrėjai patys save formuoja.

Ar rašytojai, kurdami tolerantiškoje visuomenėje, turi vidinį cenzorių? Įtariu, kad turi, bet tai priklausoma nuo žmogiškųjų individo savybių, ne nuo išorinio spaudimo, ir tas vidinis cenzorius atlieka ne draudėjo vaidmenį, bet skatintojo.

Jeigu rašytojai nori pragyventi iš savo kūrybos, jie privalo pasiūlyti ir pataikauti masių skoniui, nes nuo to priklauso jų knygų tiražai ir pajamos. Kažkokia prasme tokie rašytojai pasiduoda masių spaudimui, tačiau tas spaudimas neturi jokių prievartos institucijų, o tik reikalauja sau pramogos.

Na, o bene laisviausi piliečiai būtų laisvėje kuriantys rašytojai, kurie negyvena iš savo kūrybos. Laisvi nuo diktato, nuo masių inertiškumo ir nuo pinigų. Bet jie automatiškai atsiduria tų kūrėjų tarpe, kurie kuria mažumai. Kodėl? Atsakymas būtų trumpas – tokie kūrėjai paprastai nesivaiško populiarų ir vienadienių temų, kuriomis mėgaujasi didžiama visuomenės, nes tokioje kūryboje ji neranda stereotipų, trafaletų, įprasto, paprasto ir ypač – aiškaus, ko paprastai yra linkę ieškoti inertiškos minios skonis.

Demokratiška visuomenė, nors yra marga ir nevienalytė, vis dėlto yra linkusi grupotis po tam tikrų pažiūrų stogą. Didesnė grupė turi didesnę įtaką – veikia traukos jėga, kuri netiesioginiu būdu siekia apriboti kuriančiuosius savo pažiūromis. Rašytojai, tikėdami, kad būtinai turi priklaustyti kokiai nors grupei, savavališkai save apriboja, bet tiki, kad yra laisvi, nes mato aplink save dar ir kitaminčius, skaito jų kūrybą, nevaržomai gali juos kritikuoti.

*Purpuru atsivėrusi
šiaurės vasarų pablyškusi skliautui –
senoj apleistoj pasodėj
tarp eglių ir agrastų –
laukine rože,
vieniša ir išdidi...
Purpuru atsivėrusi –
keturiems kryžminiams rudeno vėjams
dalini karališkai savo žiedlapius –
savo kūną ir kraują...
Purpuru atsivėrusi –
ką sapnuoji, ką sapnuoji
per ūkiančią pūgą,
priėmus iš lemties rankų
sunkią balto sidabro karūną
ant nuleistos galvos..*

1982.04.23

KELIO PRADŽIA

*Čia kelio pradžia, kur klevai
Skamba savo šakom ir lapais. Kur žydi
Ramybė ir jaukumu kvapios bulvės melsvai...*

*Ne rūkas – tai gervės miega.
Ne vėjas – tai žemė alsuoja.
Aš nepamiršiu nieko...*

1989.10.27

*Pasklidęs toli vasarą
Tamsiom vilnim priartėja...
Kieno čia šešėliai klajoja?..*

*Galulaukėj šūkauja briedžiai...
Mėnulis obuoliu supasi...
Klevai karštą kaktą paliečia...*

*Vis tiek man, prie kokio medžio žaibas
mane pakirs...*

*Čia kelio pradžia. Ir niekas,
Niekas manęs nuo žemės tos*

Neatskurs

Pilnom siaubo akim
Žiūrėjom į svetimus tankus,
Į svetimas kojas,
trypančias mūsų žemę,
Klausėmės svetimos kalbos...
Pro nesutramdomas ašaras
matėme užkalts vagonus
pilnus raudų ir dejavimo
Kauno senoj stoty.*

*Paskui,
ilgomis naktimis
girdėjom mašinų urzgimą
tyliose priemiesčio gatvelėse,
bėgančiose link Nemuno –
tada dar tyros ir palaimingos upės –
gulėjome apsirengę,
pasidėję ryšulius su duona ir drabužiais,
gulėjome apsirengę,
pasidėję ryšulius su duona ir drabužiais...
Vis laukėm –
ar jau čia?..
Taip pasibaigė vaikystė.*

1989.09.06

*Kas rytas dieną kaip dovaną
Priimu kaip Sakramentą.
Beprasmišką (o gal prasmingą –
kaip augalas) – nuo Stalo Švento.*

*Siaučia lemtis kaip viesulas.
Kaip baltą slenkstį išsaugoti,
Kaip tėvo sodą apglobti,
Upę, dangų ir lauką?*

*Kas vakaras priimu naktį.
Guoliui šaltam – sidabruotą.
Parnešta tiek, kiek parnešta
Lietuvai – iš to aruodo.*

1989.08.27

EL GRECO

*Prie durų tykojo šakalai ir hienos,
Sėlindamos negirdimais žingsniais.
Seni stogai ir vartai,
Pilnas kaukmo ir tylos
Tamsėlynis vėjas plaukia
Žaliam perregimam dangui.
Širdis kaip taurė – atverta
Sopuliui ir laukimui.
Jie seka tavo pėdomis
Grobuonių judesiais.
Bet mėnesiena užlieja
Seną miestą kaip skaidri upė.
Bet siela taip aukštai pakyla
Kaip paukštis –
Didžiuliais sparnais,
Apgobdamas tavo likimą.*

*El Greco, El Greco,
Kodėl šią naktį šaukiuosi Tave.
Tos mėnulingos nakties, tų ūkanų,
Negirdimų laukinių žvėrių žingsnių?
Gal – kad išsiurbtum iš mano lastelių
Visą tamsą...*

*Dvi gulbės ant miršančio ežero
Liūdnos ir nelaimingos
Bėga ruduo laukais
Saulė sustingus*

*Skriskit tolyn baltosios
Šiąnakt plaks vėtra kaip žaibas
Dvi gulbės ant miršančio ežero
Baltos nemirtingos*

1989.09.06

*Sudie, baltas paukštis, sudie.
Sudie, mes sėjame mirtį
Į ežerą, lauką ir pievą,
Į vaiko pražyduosį širdį.*

*Sudie, baltas paukštis, sudie –
Miškai ir upeliai sakė.
Tik šviečia – kaip priekaištas droviai –
Nepaliesta dar – žvaigždė.*

1989.08.30

VIDURNAKČIO NAKTIS

*Sniegas šviečia ir vaitoja
Ir smuikai devyni groja,
Iš laukinio ledo tolių
Nesugrįžta nieks namolia.*

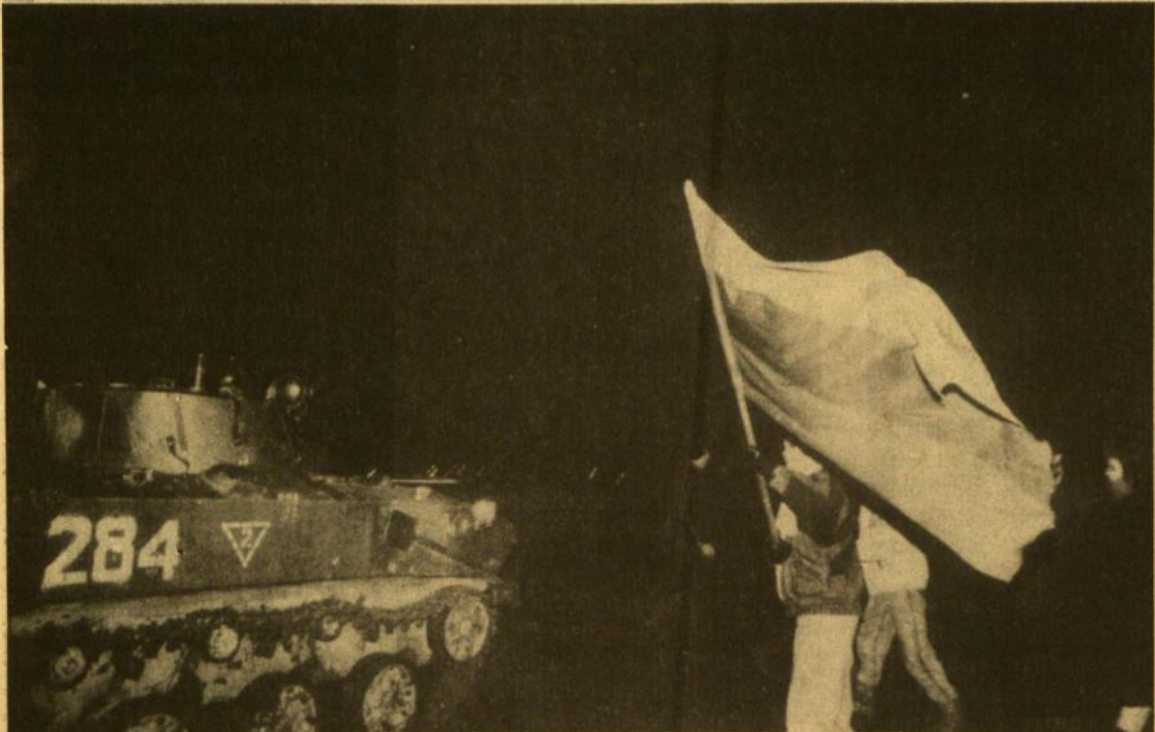
*Želmenyse švilpia vėjas,
Žiburiuoja žiburėliai
Iš miškų sugrįžta vėlės,
Motinos rūstus šešėlis.*

*O pro stiklą, pro ledinį
Gyvilai prie edžių kalba
Jau žvaigždė virš stogo gimė,
Jos šviesa kaip meilė alma.*

*Taip lengva išeiti auštant,
Kai kvepia rasom ir lapais,
Kai baltas kelias linguoja
Ir sušnabžda medis: „Labas“...*

*Kai amžinybė jau kviečia,
Kai akys pernakt iškausta.
Su vienate ant rankų
Taip lengva išeiti auštant.*

1989.08.30

Vilnius sausio 13-os naktį – nuotrauka iš JAV Lietuvių Bendruomenės leidžiamo albumo, vaizdais dokumentuojančio Sovietų įvykdytas žudynes Vilniuje šių metų sausio mėnesį.

Tačiau tikrasis kūrybinės minties išsilaisvinimas ateina tik tuomet, kai rašytojai sugeba pakilti aukščiau už savanorišką savęs apribojimą iš anksto gautomis ir pergromuluotomis pažiūromis ir mėgina į pasaulį pažvelgti tikta savo pačių akimis, t.y. kūrybingai. Tai yra daugelio kūrėjų svajonė, tačiau nelengvai pasiekiami, nes pašauktųjų yra daug, o išrinktųjų – mažai.

Norint į pasaulį žvelgti ir apie jį rašyti laisvai ir nepriklausomai, reikia išsiugdyti atsparią asmenybę, vien palankios aplinkybės dar nelaiduoja sėkmės. Rašytojai kaip kūrėjai patys turi grumtis prieš savo ribotumą ir už savo dvasinę laisvę. Šito už juos niekas kitas nepadarys. Tačiau ir į tokias dvasinės laisvės viršūnes įkopas, gali laukti didelis nusivylimas. Neretai atsitinka, kad stiprios, kūrybingos asmenybės

pralenkia savo amžininkus, o kam gi patinka būti pralenkto? Niekam. Todėl masių nesuprasti rašytojai lieka vieniši, apleisti, atstumti, apšaukti keistuoliais. Mėginimas priartėti prie absoliučios laisvės kūryboje gali pasibaigti ikariškąja tragedija. Tačiau nereikėtų skubėti teigti, kad rašytojų padėtis diktatūroje ir demokratijoje yra daugiau ar mažiau panaši. Diktatūroje (Nukelta iš 4 psl.)

Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje

JURGIS GIMBUTAS

Lietuvos Mokslų akademijos Lietuvos istorijos institutas išleido lituanistams svarbų straipsnių rinkinį *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais* (Vilnius, 1990, 232 puslapiai, rotaprintas, tiražas — 400.) Redakcinė kolegija: Petras Kalnius, Regina Merkienė, Vacys Milius (atsakingas redaktorius). Tai yra konferencijos, skirtos etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti, medžiaga. Konferuota Vilniuje 1989 metų gruodžio 14 dieną. 24 straipsniai informuoja apie 1988 ir 1989 metais vykdytų Lietuvos gyventojų materialinės bei dvasinės kultūros tyrinėjimų rezultatus. Knyga yra tąsa serijos ta pačia antrašte, pradėtos leisti Vilniuje 1975 metais. Tada redakcinę kolegiją sudarė Izidorius Butkevičius (jau miręs), Vacys Milius ir Vitalis Morkūnas (atsakingas redaktorius).

Naujausias *Etnografinių tyrinėjimų Lietuvoje* tomas turi kelis piešinius ir kartogramas, yra subrošiuotas be kietų viršelių, tačiau iš tikrųjų turinčias. Rašo 21 autorius; maždaug pusė jų yra jau žinomi etnografijos mokslininkai, kiti debiutantai. Bendraisiais klausimais pasisako Regina Merkienė (Tautos kultūros sandara) ir Juozas Kudirka (Papročių socialinė paskirtis). Tradicinei aprangai ir naminei tekstilės gamybai skirti šeši straipsniai. Rūtos Guzevičiūtės tema „Lietuvos bajorų kostiumas 1830–1863 metais“ yra didžiausias šios knygos straipsnis, 15 puslapių, deja, be iliustracijų. Idomu, kad po 1830–1831 metų sukilimo duomeni Lietuvoje buvo drau-

Antano Sutkaus nuotrauka „Iš malūno“, 1968. Lietuvos meistrų fotografų Antano Sutkaus ir Rimanto Dichavičiaus darbų paroda šiuo metu vyksta Loyola Marymount University, Los Angeles, California.

džiama dėti tautiniais simboliais tapusiais „specialius rūbus“. Vienas Lietuvos bajoras buvo ištremitas į Kostromos guberniją už dėvėjimą katalikų bažnyčioje „kontu su lakuotu diržu ir metaliniais simboliais“. Vacys Milius nagrinėja Seinų krašto lietuvių drabužius pagal savo 1967 ir 1968 metų mokslinėse išvykose surinktą medžiagą. Irma Šidiškienė rašo apie juostų rinkinį Vilniaus muziejuje ir peržvelgia tautinio kostiumo atgaivinimo idėjas 20-jo amžiaus

pradžios lietuvių spaudoje. Autorė išnagrinėjo 1904–1913 metų periodikos 80 rašinių.

Vida Savoniakaitė patyrinėjo 245 lovatieses, surinktas Žemaitijoje ir saugomas Vilniaus muziejuje. Aukšės Čepaitienės straipsnis „Dar kartą apie verpimą verpstuku“ iliustruotas aštuoniais verpstukų galvūčių variantais ir pradedamas teigimu: „Verpti galima su įrankiais ir be jų“, o baigiamas tokia išvada: „Lietuvoje buvo žinomi du verpimo būdai: verpimas

sukant įrankį tarp pirštų ir verpimas pakabintu verpstuku“. Čepaitienės straipsnis pagrįstas 26 bibliografinėmis nuorodomis į literatūrą penkiomis kalbomis. Materialinės kultūros tematiką išplečia Laura Piškinaitė-Kazlauskienė dviem straipsniais bitininkystės temomis. Toji autorė jau mums žinoma iš Mokslų akademijos *Darbuose* ir *Kraštotyros* knygose spausdintų straipsnių. Jos straipsniai iliustruoti piešiniais. Nijolė Pliūraitė-Andrejeviene papildo lietuviškąją etnografinę literatūrą ligi šiol retai teliesta tema — apie vaikų žaislus, riedančius ir mechaninius. 16 piešinių pasako nemažiau už 17 teksto puslapių.

Antroji knygos pusė skirta senojo Lietuvos kaimo papročiams: Kerdžiaus „triūba“ ir kerdžiaus stereotipas Šiaurės Aukštaitijoje (Romualdas Apanavičius); Trobesių statybos papročiai: pamatų rentimas (Vytytis Čiubrinskas); Statybos papročiai Šilalės rajone (Vladas Statkevičius); Kaimo sueigose svarstomi klausimai (Venantas Mačiekus); Kaimo jaunimo bendravimas XX amžiaus 3–5 dešimtmečiuose (Žilvitis Šaknys); Morales samprata jaunimo bendravime — burtai ir prietarai (Rasa Paukštytė); Kraičio krovimas (Elvyda Lazauskaitė); Gaubtuvų apeigos prasmė (Angelė Vyšniauskaitė); Kalėdų — Trijų Karalių vaikštynės Šiaurės Lietuvoje (Arūnas Vaicekauskas); Trijų Karalių šventė Kaišiadorių rajone (Aidmantas Bernatonis). Knyga užbaigiama dviem etnosociologiniais straipsniais: Jono Mardos apie demografinius pokyčius kaime ir Petro Kalniaus apie Lietuvos lenkų asimiliaciją. Dėl itin mažo knygos tiražo mažai kas ją matys, neuztėks nė bibliotekoms.

Vaizdas iš Dainavos ansamblio religinės muzikos koncerto, įvykusio 1990 m. gruodžio 16 d. Nekalto Prasidėjimo parapijos bažnyčioje, Brighton Park apylinkėje, Chicago'je. Koncerto, pavadinto „Žemėn taiką neš“, programą atliko: Dainavos ansamblis, Kristijono Donelaičio lituanistinės mokyklos Chicago'je moksleivių choras ir koncertui pasitelktas orkestras. Koncertui dirigavo Dainavos ansamblio muzikinis vadovas Darius Polkaitis.

Jono Tamulaičio nuotrauka

Rašytojų laisvė diktatūroje ir demokratijoje

(Atkelta iš 3 psl.)

kūrėjų riboja brutali išorinė jėga, tuo tarpu demokratijoje kūrėjas pats pasirenka švelnesnį apsiribojimo būdą, kurį jis pasirenka iš daugelio galimų. Demokratijos privalumas yra tas, kad net galimybė kūrėjui priartėti prie absoliučios laisvės taip pat yra paliktas.

Be jokios abejonės, aplinka, kurioje vystosi rašytojų individualybės, turi didelės įtakos jų pažiūrų

formavimuisi. Tačiau net ir čia diktatūrinė sistema riboja pažiūrų formavimo diapazoną: išugdomas sovietinis mankurtas arba — prieš savo siekius — disidentas. Teigiantis arba neigiantis pažiūris. Tuo tarpu tik demokratijoje yra galimybių išsivystyti daugiau niuansuotoms asmenybėms, tolerantiškom, abejojančioms visomis tiesomis.

Tikras laisvas kūrybinis procesas vyksta tada, kai asmenybės ima vaduotis iš jau suformuotų teiginių apie pasaulį. Panašiai, kaip gimdanti moteris kad vaduojasi iš savyje subrandinto vaissiaus ir suteikia gyvybę naujam žmogui. Tad menininko sieloje laisvos kūrybinės minties išnešio-

jimas yra sunkus, ir pasauliui ji padovanojama per didelę kančią.

Chicago's priemiesčio Oak Lawn laikraštis *Oak Lawn Reporter* 1990 m. gruodžio 20 d. numeryje įsidėjo išsamų straipsnį apie naująją dr. Antano Adomėno knygą *Lithuanian Diaspora: Koenigsberg to Chicago*, ryšium su ja supažindindamas skaitytojus su lituanistinių mokyklų tinklu Chicago'je bei cituodamas vieną iš gausių dr. Adomėno knygai medžiagą suteikusių išėvijos lietuvių, Oak Lawn gyventoją Ramunę Račkauskienę, apie būdus, kaip jaunoji lietuvių karta Amerikoje perima savo tautos palikimą.

Nuomonės ir pastabos

Lietuvos ir Amerikos lietuviai — pasikalbėjime atvirai

Pirmasis bandymas

Mano, 30-čių, karta pastaruoju metu Lietuvoje vadinama prarastąja. Mes, žinoma, daug ką praradome, bet dar turėjome iš ko, t.y. savo tėvų kartos, semtis orumo, stiprybės, istorinių žinių ir nostalgikiškai klausytis apie „smetoninį“ Lietuvos gyvenimą. Senosios kartos inteligentijos pas mus dar yra, bet jie galėjo lavinti tik atskiras, jiems artimas jaunimo grupes, plačiau kalbėti jie nedrįso. Aš suprantu kodėl. Gal todėl, važiuojant pirmą kartą į Ameriką, mano sesuo, paklausta, ką ji labiausiai norėtų pamatyti čia, atsakė, jog labiausiai norėtų pabendrauti su senosios kartos inteligentija.

Taip, daugelis lietuvių neturi takto, nemoka toleruoti kitų nuomonės, bet kaip išmokyti ten viso to, kai toje visus suvienodinusioje šalyje nėra individo, o yra tik „liaudis“. Kiekvienas žmogus nori būti svarbus, reikalingas, ir gal todėl pokalbiuose kiekvienas mūsų stengiasi kuo garsiau ir bekompromisiškai išreikšti savo nuomonę, kaip vienintelę teisingą, ir tuo atkreipti kitų dėmesį, jog jis išsiskiria minioje. Žinoma, čia gyvenantiems, manau, tai atrodo vaikiška, bet gyvenimas čia ir ten be galo skiriasi.

Nežinau, ar senovėje baudžiauninkams jų gyvenimas atrodė normalus, ar jie apsiprato su juo. Už geležinės uždangos daugelį metų lietuviai gyveno nesusi-mąstydami, ir daugeliui toks gyvenimas atrodė visai neblogas. Teisinga turbūt patarlė „ir šuo kariamas pripranta“.

Mes Lietuvoje apsipratome su tuo, kas Jus stebina — grubumu,

nepagarba vienas kitam, atšiauriai žvilgsniais. Ir netgi dažnai atrodo, jog tai natūralu. Todėl labai nudžiugau, perskaičiusi vienos Amerikos lietuvių —

Aukšės aprašytus įspūdžius iš jos kelionės Lietuvoje, kur ji pamini tuos jai nesuprantamus dalykus. Nudžiugau, nes ligi šiol skaičiau tik aprašomą gražią Lietuvos gamtą, svetingus lietuvius ir šiaip nostalgikiškus pagraudimus. Negerai, kad Jūs taktiškai vengiate mums skaudžių temų. Manau, kad savo bendraminčių būrely pasidalinate ir kitais jums skaudžiais įspūdžiais.

Taip, mes visi lietuviai, bet Lietuvos lietuviai ir JAV lietu-

viai skiriasi. Ir turbūt mums taip sunku kartais suprasti vieniems kitus. Mes elgiamės kaip gniuždančios sistemos mokiniai, o Jūs taktiškai nutylite mūsų išsišokimus, kurie mums yra įprasti. Ir Jūsų nutylėjimai nepada mums suprasti savo klaidas. Manau, kad žymiai sumažėtų problemų, jei vieni kitiems taktiškai sakytume tiesą.

Dabartinę Lietuvą galėčiau palyginti su ilgai badavusiu žmogumi, kuris netikėtai aptinka gėrybių aruodą. Jei jis neturės

saiko jausmo, mirs nuo persivalgymo. Lietuvai gėrybių aruodas — laisvė skelbti savo mintis, požiūrius, galimybė įvairiais būdais įsigyti pinigų, elgtis taip, kaip būdavo draudžiama.

Seniau laikraščių pirmuosiuose puslapiuose beveik kasdien buvo kviečiama į komunistines talkas, raginama komunistiškai auklėti jaunimą ir panašiai. Dabar tuose pačiuose laikraščiuose taip pat beveik kasdien propaguojamas krikščioniškas gyvenimo būdas. Tai šiuo metu madinga ir tai manau gali atstumti daugelį jaunimo.

Tūkstančius kainuojantys sportiniai rūbai ir Vilniuje iš bado numirusi akla senutė, porno ir sekso filmų antplūdis ir Šapokos *Lietuvos istorija* — dabar Lietuvoje vyrauja tokie kraštutinumai. Taip, mes praradome saiko jausmą. Bet nenoriu tuo pasakyti, kad praradome dvasingumą. Nežinau, kas galėtų pasakyti išganingus žodžius „pakaks, atsikvošėkit“.

Kazkoks poetas rašė, jog jo svajonė susodinti visą mūsų tautą ir išvežus į Vakarus parodyti, kaip ir kuo žmonės gyvena, kad ir mes galėtume to mokytis. Mums tiek daug reikia mokytis, ir todėl Lietuvoje su pagarba ir nuosirdžiai, kaip šeimos draugų, minimos keleto JAV gydytojų, komersantų, dėstytojų pavardės. Žmonės Lietuvoje juos atpažįsta gatvėje. Bet jų tik keletas — mus moka ir tuos nuosirdžiai padedančių.

Grįžtant prie rašinio pradžios, manau, jog ne mūsų karta prarastoji, bet prarastoji gali būti mūsų vaikų karta. Patys neišmokę gyventi, neturėsime ko mokytis mūsų vaikus. Neduok, Dieve.

Edita Narbutienė

Redakcijai

Atvykau čia iš Lietuvos 1989 metų lapkričio mėnesį aplankyti [artimųjų] kapus. Prasidėjus visiems įvykiams, negalėjau ramiai čia gyventi, bet kol kas negalėjau

Antano Sutkaus nuotrauka — Sofija Biliūnienė-Matijošaitienė su daininke Beatrice Grincevičiūte.

Pianistai Rokas ir Sonata Zubovai (viduryje) sausio 21 dieną suruošę rečitalį Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Chicago'je. Kairėje — muziejaus koncertų programos vedėja Nijolė Martinaitytė, dešinėje — „Margučio“ radijo laidos vedėjas Petras Petrutis.

Po Roko ir Sonatos Zubovų koncerto sausio 21 dieną Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje: (sėdi) Sonata Deveikytė-Zubovienė, Stasys Balzekas, Jr. ir Halina Plausinaitienė, (stovi) Dalia Jurgelevičienė, Halina Mollejiene, Zigmas Moliejus, Nijolė Martinaitytė, Rokas Zubovas ir Joana Krutulienė.

grįžti, nes bijojau, kad nebūtų antrą kartą okupuota Lietuva ir netektų atsidurti už groty ar Sibire. Dabar ruošiuosi [1990 metų rudenį] grįžti į Vilnių. Aš Jūsų laikraščio laukiu kaip duonos. Kiek įmanydama su Jumis visais prisidedu prie visų veiksmų dėl mūsų Lietuvos laisvės. Gyvendamas Vilniuje, įsijungiau į Sąjūdžio veiklą nuo 1988 metų balandžio mėnesio, tik prasidėjus Sąjūdžio užuomazgai.

Mane, kaip ir Jus visus, labai giliai liečia visi įvykiai, surišti su Lietuvos laisvės siekimu. Aš labai pergyvenau mano pažįstamų ir kitų aukų mirtį — parašiau kai kurias eilutes: „Jie mirė, bet ne todėl, /Kad gyventi nenorėjo. /Mirė, nes niekada /Su sąžine derybų neturėjo — /Tik Lietuvą mylėjo“.

Kasparas Genzbigelis
Sąjūdžio grupės „Želmuo“
vadovas Vilnius, Lietuva